

Mikayıl Azafli - 100

SƏSİNDƏ, SÖZÜNDƏ YAŞAYIR

Zamanbaxmadan xalqımızın milli-mənəvi dünyasında mühüm rol oynamış aşiqlərimiz, ümumiyyətlə, aşiq, saz-söz sənətimiz haqqında vaxtaşırı olaraq tədqiqatlar aparılmışdır. Saz sənətinin ululuğu, saz sənətkarlarının qüdrəti ilə bağlı dəyərli müləhizələr səsləndirilmişdir. Bu da özünəməxsus təbii zərurətdən irəli gəlmişdir. Çünki xalq öz milli-mənəvi dəyərlərinin daşıyıcılarına həmişə yüksək önəm vermiş, onu layiqincə dəyərləndirməyə çalışmışdır. "Aşiq poeziyasında çıraq obrazı" ("Elm", 1999), "Aşiq poeziyasında işıq, od və çıraq obrazları" ("Ozan", 2010) kimi monoqrafik araşdırmalar müəllifi olan Vüqar Əliyev (Vüqarlı) bu sənət dünyası ilə bağlı yazır: "Yüzliliklərin arxasından süzlüb gələn ulu aşiq sənəti özündə misilsiz zənginliyə malik milli-mənəvi dəyərlər toplusunu cəmləşdirir. Bu möhtəşəm folklor dünyası bənzərsiz poetik cazibəsi ilə yanaşı dərin fəlsəfi-estetik tutumu ilə də sirli-sehrli bir aləmdir. Əsrlər boyu türk etnik-mədəni sisteminin ana axarını təşkil edən qam-şaman-ozan-baxşı-aşiq xətti etnosun milli düşüncə və bədii təfəkkür-təxəyyül koordinatlarının müəyyənlik taparaq biçimlənməsində müqayisəyəgəlməz dərəcədə böyük tarixi-mədəni funksiyə yerinə yetirmişdir. Azərbaycan-türk poetik özünüfədisinin, xüsusən də onun obrazlar sistemindəki özünəməxsusluğun çox hissəsi yaxın keçmişdəki bütün zamanlar boyu ozan-aşiq sənətinin çiyinlərində daşınmışdır. Bu baxımdan etnik-mənəvi həyatımızın bütün diqqətçəkici ünsürləri, taleylikli hadisə və prosesləri, etnopsixoloji və etnoqrafik layları özünün bədii inikasını daha çox aşığın sazında və sözündə tapmışdır.

Saz-söz dünyası etnik-mənəvi həyatın əsasən o istiqamətə və hədəslərəyin qoruyub yaşatmağa, onları bir öyüd-örnek kimi gələcək nəsillərə daşımağa meyl göstərir ki, onlar xalqın mənəvi gücünü təmsil edə bilsin, etnosun perspektiv fəaliyyətinin başlıca mənəvi təkanvericisi olsun. Aşiq poeziyasının xüsusiyyətli poetik mənəsinə diqqət yetirdikdə bu sıradan etnoqrafik yaşam və mənəvi özüm-lülük faktorı kimi çıxış edən yüz-lərle obrazın aşiq poeziyasının, eləcə də bütövlükdə Azərbaycan-türk ədəbi məkanının sıx-sıx üz tutduğu "çıraq" obrazı da yuxarıda sözü gedən mənəvi dəyər və istiqamətlərin bədii və fəlsəfi-estetik ifadəsi baxımından orijinal tarixi-poetik funksiyaya malikdir. Bəs bu obrazın bədii təfəkkür elementinə çevrilməsi prosesi necə getmişdir? İnsan oğlunun "çıraq"ı obrazlaşdırması, ona poetik məzmun verməsi hansı təbii-tarixi zərurətdən doğmuşdur?

Bu giriş yazısından da gördüyümüz kimi, tədqiqatçı haqlı olaraq aşiq sənətinə xalqımızın mənəvi dünyası ilə vəhdətdə götürmüş və bu əsasda da araşdırmalarını davam etmişdir. Söz yox ki, ulu saz-söz sənəti

onu layiqincə yaşadan korifey saz bilicilərinin, ustad aşiqlərimizin simasında təşəkkül, inkişaf və tərəqqi tapmışdır. "Çağdaş Azərbaycan aşiq-lərinin şeir antologiyası" ("Gənclik", 2019) kitabına yazılmış "Sazın söz qanadı" adlı ön sözün oxuyuruq: "Klassik saz-söz ənənəsinin Dədə Qorqud, Koroğlu, Qurbanı, Aşiq Qərib, Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşiq, Qaracığan, Xəstə Qasım, Abdalgü-lablı Valeh, Dədə Ələsgər, Dollu Mustafa, Aşiq Ömər, Şəmkişirli Hüseyin, Molla Cuma, Hüseyin Bozalqanlı, Xəyyat Mirzə, Növrəs İman, Aşiq Şəmsir, Hüseyin Cavan, Mikayıl Azafli və bu sıradan olan onlarla böyük sənətkarın yaratdığı poetik

meyarları vardır ki, havanın yaratdığı melodik dalğalanma ona doğru gələn sözü çəkib bağrı başında yerləşdirdiyi kimi bəyənmediyi təqdirdə geri itələyib uzaqlaşdırı da bilər. Xəstə Qasımın dünya ilə əhvallaşdığı:

Gəl-gəl, səndən xəbər alım,
Süleymandan qalan dünya.
Əvvəlində gül tək açib,
Axırında solan dünya.

De görüm, kimə talıbsan,
Dərsini kimdən alıbsan?!
Səksən yolla boşalıbsan,
Doxsan yolla dolan dünya -
misraları saz təkəbə bədii-estetik axarına görə yox, həm də dərin xəl-qı-fəlsəfi ümumiləşdirmə gücünə görə özüylə gələcəyə daşıyır.

Saz havalarını aşiq şeirlərini, yoxsa aşiq şeiri biçimlərini saz havalarına döğürüb? Bu sualın cavabını dəqiq söyləmək mümkün olmasa da, onlar bütün hallarda biri-birinin bağrından qopubdur. Gəraylı havaları qoşmaya, qoşma havaları divanı və ya müxəmməsə məhz hansı yuvadan qanadlandığı üçün uyğun gəl-mir. "Təcnis" saz havası təcnis şeir biçimindən başqa heç bir poetik qəlibi (gəraylı, qoşma, divanı və ya müxəmməs) qəbul etmir. Bu sözləri söyləməkdə məqsədimiz odur ki, aşiq və saz havası qoşa qanaddır. Sənətin irəliyə uçuşu hər iki qanadın-saz və söz qanadının birgə mövcudluğu-qoşa hərəkəti zamanı mümkün olur. Abbas Tufarqanlı zamanında, Xəstə Qasım zamanında, Aşiq Ələsgər, Aşiq Şəmsir, Mikayıl Azafli zamanında da belə olub, bu gün çağdaşımız olan Ürfan Əli, Mahmud Məmmədov, Umbay Axundov, Fətulla Göyçəli, Ulduz Sönməz, Cabbar Laçınlı, Zərgər Abbas, Əhliman Şirvanlı, Gülarə Azafli, Ağamurad Şirvanlı zamanında da. Yolun sabahlara-gələcəyə uzanması da bu mizana gedə bilər. Azərbaycan aşığı bu yöndə tarixi ənənəni qoruyub saxlayır. Təqdim olunan antoloji nəşrin də başlıca məqsədi həmin ənənənin davam etməsinə təkan verməkdir".

incilər yüzillər boyunca dilimizin, ruhumuzun, milli-mənəvi varlığını-zın əsas daşıyıcıları kimi gözümdə-könlümdə taxt qurmuşlar. Onların düzüb qoşduqları aşiq şeiri biçimləri və həmin poetik biçimlərin çeşidli şəkilləri Azərbaycan türkcəsinin səs-harmoniya zənginliyini, bədii-üslubi dalğalanması, qafiyə, bölgü və rədif rəngarəngliyinin bolu-luğunu, təkərrarlılığını döndü-dönüb ortaya çıxarır. Bu sözlərin üstündən üç yüz, beş yüz il ötsə də özünün tə-zə-tərliyi heç vaxt itirmir:

Tanrım səni xoş camala yetirmiş,
Hüsün görən aşiq ağlın itirmiş,
Mələkləmi dərmiş, göyden gətirmiş,
Hayif ki dəriləb az bənövşəni...

Ustad Qurbanı könlündən qopan bu mələkmisal misralar beş yüz il-dən bəri saz sinəsində elə yuvalanıb ki, bundan sonrakı qərnlər, əsrlər boyu yeni bir poetik nəfəs olub qarşıdan gələn nəsillərin də könlünə poetik siqal çəkmək gücünü özündə cəmləşdirmək imkanındadır. Abbas Tufarqanlının, Sarı Aşığın, Xəstə Qasımın, Dədə Ələsgərin söz-sənət ərməganları da eləcə...

Saz və saz havaları elə bir sirli aləmdir ki, bu sehirli aləmə hər söz, hər misra, hər bənd və ya şeir daxil olmağı bacarmır. Sazın elə ölçü və

nətkarlardandır. Onun yaratdığı "Azaflı dübeyti" (Qoca Qartal), "Azaflı gözəlləməsi", "Azaflı sənəti", "Azaflı dünyası", "Azaflı gəraylısı", "Azaflı himni", "Mikayılı", "Azaflı dağları", "Azaflı bəhri", "Məzahiri", "Azaflı müxəmməsi", "Azaflı güllü" kimi saz havaları aşiq bəstəçiliyinin ən dəyərli nümunələrindəndir. Aşiq şeiri şəkillərinin əksəriyyətindən məhə-rətlə istifadə edən ustad sənətkar iki mindən çox şeirin müəllifidir. Onun yaradıcılığında təkəbə təcnisin 29 növünə təsadüf edilir. Gözəlləmələri də aşiq ifadəçiliyində geniş yer tutur".

Burada diqqəti yönəltməli oldu-ğumuz bir nüans var. Gənc yaşlarından "Coşğun" təxəllüsü ilə, sonra "Əzablı" təxəllüsü ilə şeirlər yazan Aşiq Mikayıl Azafli sonda öz doğma kən-dinin adına tapınır - Azaflı təxəllüsü götürüb bu adla da şöhrət tapır, sənətin zirvəsinə çatır. Məncə, bu təxəl-lüsdəyişmələr özü də aşığın yaradıcılığının (əslində dünyagörüşünün) inkişaf edib dəyişməsi mərhələləri ki-mi düşünülməlidir. Sənətkar üçün tə-xəllüsgötürmə sıradan məsələ deyil, onun daxili dünyasının, yaradıcılıq mövqeyinin işarəsi kimi anlaşılmalı-dır. "Coşğun" təxəllüsündə özünü gənc və coşğun şair kimi görən, hiss edən Mikayıl Azafli həyatının sonrakı dövrlərində təbii ki, həyatın keçməklə əzablarını gördüyündən, "əzablı" təxəllüsünə sığınmışdır. Eləcə də bu əzabı öz yaradıcılıq aləmində az-çox dərəcədə ifadə etməyə çalışmışdır. Çünki şair, sənətkar ruhu öz gördüklərini, yaşadıklarını - əzab-ları, sevincləri və s. özünün poetik fi-kirlərində ifadə edir. Bu baxımdan da xalqımız "Aşiq gördüyün çağırar" tipli bir el məsəli də formalaşdırmış-dır. Ancaq gördüyümüz və şahidi oldu-ğumuz kimi, şair-aşiq Mikayıl Zeynalov yaradıcılığının kamillik mərhələsinə yetişsə, özünün sənətkar kimliyini tam yəqinləşdirən-dən sonra özünə sənətkar pasportu kimi Mikayıl Azafli təxəllüsü - ünvanı götürmüşdür. Bu da səbəbsiz deyildir. Çünki sənətkar aşığın el aşığı olduğunu, xalqının, elinin-obasının təmsilçisi olduğuna yaxşı anlayırdı və bu amalla da öz adı ilə elinin-ulu-sunun adını eyni cərgədə yazdırdı və əbədləşdirdi. "Aşığı el saxlar" deyimimizin adekvatı olaraq aşiq da elini öz sənətinin gücü ilə layiqincə təm-sil edib yaşadır.

Aşiq Mikayıl Azafli (1924-1990) ustad aşiq kimi sazi məharətlə dil-ləndirdiyi kimi, saz havacatı üstündə misilsiz şeir nümunələri də yazmış-dır. Həmin müxtəlif janrlı poetik in-ci-lərin də ruhunda xalqımızın mənə-vi dünyasının zənginlikləri ifadəsini tapıb.

Hər aşiqə aşiq demə,
Aşiq yana-yana görək.
Hər alimə alim demə,
Alim qana, qana görək, -
bəndi ilə başladığı bu gəraylıda da biz xəlqi duyğuların imkasını görürük.

(Davamı var)

Şakir ALBALIYEV

